

LBRIS

We know
books

F. M. DOSTOIEVSKI

SMERITA

Traducere și postfață de Mihail Vakulovski
Prefață de Mihai Vacariu

EDITURA REVISTEI
TIMPUL

© 2022 – Editura Revistei Timpul

(Editura Revistei Timpul, CUI 40308663)

Potrivit art. 14 și 140 din Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, reproducerea operelor sau a produselor purtătoare de drepturi conexe, dacă respectiva reproducere a fost efectuată fără autorizația sau consimțământul titularului drepturilor recunoscute de legea menționată, constituie infracțiune și se pedepsește cu închisoare sau cu amendă. Prin *reproducere*, conform legii, se înțelege realizarea, integrală sau parțială, a uneia sau a mai multor copii ale unei opere, direct sau indirect, temporar ori permanent, prin orice mijloace și sub orice formă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României DOSTOIEVSKI, F. M.

Smerita / F. M. Dostoievski ; trad. din lb. rusă și post. realizate de Mihail Vakulovski ; pref. de Mihai Vacariu. - Iași : Editura Revistei Timpul, 2022
ISBN 978-606-95211-7-5

I. Vakulovski, Mihail (trad. ; post.)

II. Vacariu, Mihai (pref.)

Despre relația bărbat-femeie

Însemnări la nuvela Smerita

Cioran spunea în *Caiete* că s-a întors să citească nuvela *Smerita* de cinci ori pentru a înțelege de ce s-a sinucis biata fată și că de fiecare dată când a citit-o a fost „la fel de răscolit ca la prima lectură”. Iar Ion Ianoși, exegetul dostoievskian, o considera „nestemată” lui Dostoievski. Nuvela *Smerita*, scrisă de Dostoievski cu doar trei ani înainte de moarte, este într-adevăr una dintre cele mai bulversante povești, nu doar din rândul scrierilor sale, ci din întreaga literatură universală.

În ciuda subtitlului („O povestire fantastică”), autorul însuși argumentează, în primul paragraf, faptul că povestea este, în fond, „reală în gradul cel mai înalt”. Istorisirea este narată de un negustor, un cămătar aflat la căpătâiul mai tinerei sale soții, care s-a sinucis aruncându-se pe fereastră cu

o icoană în mână. Iar el, soțul, cămătarul, caută să înțeleagă gestul bieteii femeii, încearcă să își „pună gândurile la punct”. De fapt, se străduiește să găsească o modalitate de a-i supraviețui femeii, de a-și depăși cumva singurătatea, așa zice eu. Iar acest demers presupune o anumită înțelegere, ba chiar *înțelegerea*, la modul suprem al termenului, acea deslușire a întregului, a totului care conduce inevitabil (cum altfel?!) la deznădejde, la groază: *Asta mă și îngrozește, că înțeleg totul!* Este vorba, aici, de acea teroare deplină – groaza de a înțelege abia acum, la final, când totul s-a sfârșit în mod iremediabil, exact așa cum și ea, smerita, a înțeles totul... Și totul se reduce, în nuvelă, ca și în viață, la această înțelegere atotcuprinzătoare, finală și așa îndrăzni să spun că este vorba, în cele din urmă, de o înțelegere extrapolată ulterior la nivel universal, între ea, ca femeie, ca soție și a lui, ca bărbat și soț; cu alte cuvinte, esența rezidă tocmai într-o comprehensiune a relației între bărbat și femeie „în genere”.

Iată, așa crede, scopul lui Dostoievski în această poveste – înțelegerea neînțeleșului, descoperirea, încă o dată, a faptului că lumea asta este prost construită, că bărbatul și femeia nu pot trăi împreună, nu pot conviețui, nu pot să își găsească fericirea – o relație de-a pururi imposibilă.

Trebuie, totuși, menționat că întreaga perspectivă care ar putea să se desprindă prin lecturarea textului lui Dostoievski este, în fond, doar viziunea subiectivă a genialului romancier rus asupra acestei teme. Pentru că dincolo de orice alte teme și subiecte universale, ultime sau absolute, precum: credința, salvarea (mântuirea – omului și a omenirii, a binelui și răului, a crimei și dreptului de a face o crimă, fericirii și nefericirii – în special, cea a copiilor), problema lui Dumnezeu și a diavolului, adică a raiului și iadului, a alegerilor noastre, cele de toate zilele; ei bine, dincolo de toate aceste teme, Dostoievski a fost preocupat, aproape obsedat, de relația între bărbat și femeie, de posibilitatea sau imposibilitatea conviețuirii bărbatului și a femeii, a trăirii împreună ca soț și soție, ca iubiți, ca prieteni. Și da, chinuitoarea întrebare rămâne permanent și fără de răspuns: „Este posibilă această conviețuire?”

Și acel gest al fetei, al „smeritei” care stătea acolo și se gândea dacă să accepte sau nu cererea în căsătorie a negustorului poate avea mai multe semnificații. Astfel, s-ar putea crede, la o primă și fugară impresie, că în amânarea răspunsului este vorba despre mândria femeii – așa percepe bărbatul gesturile sale, mai ales în momentul cererii în căsătorie: o vede mândră și

orgolioasă – când de fapt, avem de-a face cu o decizie fundamentală, o alegere „de viață și de moarte”, pentru că da, biata copilă știa foarte bine ce implică această alegere, știa că va merge pe calea pierzaniei și că, în mod inevitabil, implacabil, va eșua în încercarea ei de a ieși din strânsoare, de a-și rezolva dilema și problemele; cu toate acestea, se încăpățâna cumva să afle răspunsul, dorea doar să-și clarifice dacă acest demers este într-adevăr o cale care duce nicăieri – de fapt, spre neant, spre pieire. Și, săraca de ea, stătea acolo și cumpănea, ținând simetria evidentă dintre acest moment și cel de dinaintea gestului final al sinuciderii, al saltului de pe marginea ferestrei... Însă atunci, luându-și zilele, a mai și zâmbit, e adevărat; în momentul cererii în căsătorie, surâsul nu-și are locul, întrucât acela era momentul când se hotăra totul, când ființa umană crede, fraudulos, bineînțeles, că are puterea de a alege, iar iluzia nu durează mai mult de o fracțiune de secundă. În cazul de față, biata fată și-a dat seama că, de fapt, *nu are de ales*, așa cum își dau seama, la un moment dat, toate femeile, pentru că, inclusiv în relația cu un bărbat, vremurile și situațiile sunt peste om, deasupra lui, iar alegerea nu este, de fapt, posibilă. Poți, cel mult, înțelege, iar înțelegerea aceasta

este mântuitoare, cumva, în măsura în care o înțelegere poate fi. Discutăm, desigur, despre o mântuire la nivel individual, în raport cu propria persoană și nu în fața soțului, iubitului sau a lumii, și cu atât mai puțin în fața lui Dumnezeu.

În acel moment, nu mai avem de-a face cu salvarea și mântuirea, ci cu o înțelegere, poate superioară, a acestei relații, eterne și imuabile dintre bărbat și femeie; a rânduirii lumii, în cele din urmă; o complicație, o chinuială reciprocă ce stă ca fundament pentru tot ceea ce există în lumea asta. Pentru că de aici pleacă totul, de la această relație imposibilă între bărbat și femeie, iar femeia, ca de obicei, *înțelege TOTUL*, pe când în cazul bărbatului, este vorba, de fapt, despre un simulacru de înțelegere, și asta abia după ce totul se sfârșește, când nu se mai poate face nimic. Când *el* este dominat de neputință din toate punctele de vedere: *Nici acum nu pricep, nici acum nu pricep nimic!*

Aceasta este mărturisirea neputinciosului erou al povestioarei. Originea erorii bărbatului, așa crede, constă în faptul că el încearcă să câștige o așa-zisă superioritate în relația cu femeia iubită, încearcă să o supună, să îi înfrângă orgoliul sau ceea ce consideră el a fi orgoliu. Și poate că este vorba de un orgoliu bun sau rău

(cine știe?), dar acest fapt nu ar trebui să aibă vreo importanță, să cântărească pe talgerul aspru al evaluării soției lui, al ființei iubite. Și „smerita”, evident, înțelege totul, fără ca această „înțelegere” să fie în vreun fel lămurită de mintea bărbatului și, în consecință, acceptată ca fapt. Apoi, zâmbetul ei – enigmatic, cum altfel? – ca răspuns la mândria lui: „Cu zâmbetul ăsta am și adus-o în casa mea.”

Din nou, așa cum se întâmplă întotdeauna, așa cum este în firea lucrurilor, a rânduiei aș putea spune, *nimeni* nu pornește tăvălugul haosului, al dezastrului, al autodistrugerii, căci sistemul se creează de la sine; este un fenomen firesc, implacabil, de vreme ce lucrurile pornesc „singure de la primul pas”, după cum remarcă eroul în încercarea lui disperată de a-și construi colacul de salvare.

Bărbatul caută întotdeauna, cu o deznădejde acută, o „fericire fermă”, dorind, în fond, supunere, abnegație, dăruire totală, pentru că în orgoliul său, bărbatul are nevoie de proprietate, de capitulare totală, evident, în această luptă a orgoliilor – o adevărată bătălie între orgoliul feminin și masculin, o ciocnire a contrariilor, la modul absolut universal și întotdeauna ultim... O bătălie crucială, în care nu există decât victoria sau moartea.

Și justificările bărbatului – întotdeauna, dar întotdeauna, bărbatul își caută justificări pentru propriul confort, exclusiv pentru cel moral sau psihologic, pentru a putea trăi, supraviețui sau *a-i supraviețui* ei... Și bineînțeles că acest lucru se petrece din cauza scuzelor permanente, lamentărilor, întregului sistem pe care îl construiește cu migală și precizie în mintea sa, dar și în jurul ei. Și, după cum se întâmplă adesea în viață, totul se leagă în cele din urmă, cercul este închis, pânza de păianjen țesută, iar copila, evident, nu mai are niciun fel de scăpare. Justificarea există, luând forma unui motiv, unei scuze, unei rațiuni care circumscrie cumva întregul eșec: *Credeți că n-am iubit-o? Cine poate să spună că n-am iubit-o?*

Cu toate acestea... de fapt, în ciuda a toate acestea, a tuturor justificărilor, a construcției, a rețelei de argumente și situații, contexte și gesturi, bărbatul realizează, simte, de fapt, că ceva îi scapă. Poate, pe undeva, are și el o vină; probabil nu așa de mare, dar înțelege că ceva este acolo, îi stă pe creier un mic vierme care îl macină pe nesimțite, o nelămurire mai mult – dar îi aude răcâitul și ăla, cumva, înfundat...

Acum înțeleg eu că am greșit-o undeva! Că a fost ceva care n-a ieșit cum trebuie.

El, bărbatul, dorea un singur lucru, mântuitor în ochii lui și ai tuturor bărbaților, ai întregii lumi și asta, neapărat, de-a pururi: să fie generos. De altfel, nu neapărat să *fie*, ci, mai ales, să *pară* generos.

Deznodământul raționamentului, dar și ultima concluzie sau act al acestui adevărat eșafodaj riguros: „*ea* e vinovată, *ea* e vinovată!...”. Tipic, absolut tipic pentru bărbat: (...) *am învins, iar ea fusese învinsă pentru totdeauna!*

Cum se poate interpreta un asemenea gând, gest? Poate că e doar ceva în mintea bărbatului, adică a cămătarului, sau poate că așa crede Dostoievski că se petrec lucrurile în mintea unui cămătar care se căsătorește cu o fată de 16 ani sau, mai degrabă, așa se întâmplă permanent între un bărbat și o femeie, între orice bărbat și orice femeie. Pentru că aici nu avem de-a face doar cu un cămătar și o fată de 16 ani, și nici nu este vorba despre Dostoievski la patruzeci și ceva de ani, căsătorit cu o fată de douăzeci și. Poate că este o poveste despre cine domină pe cine, cine stăpânește pe cine, cine câștigă și cine pierde, pentru totdeauna, firește, și este o luptă pe viață și pe moarte, literalmente, sau, poate, doar metaforic – ceea ce e totuna.

Așa-zisul echilibru însă, nu are cum să reziste, pentru că nici nu a existat vreodată, a

fost doar o impresie de victorie în mintea bărbatului, o dorință, o fantezie – „smerita” se îmbolnăvește și tot eșafodajul se prăbușește. Grija lui pentru ea, după ce „smerita” cade bolnavă, o grijă altminteri reală și tot mai profundă, dar care, poate, este mai mult o preocupare, o frică; de altfel, teama ancestrală a bărbatului de a nu rămâne singur, de a nu mai avea în față cui să fie „generos”, frica ultimă, de a nu se mai putea salva în această lume și, poate, nici în cealaltă. Pentru că ea, „smerita”, era cea pe care el, cămătarul, o pregătea pentru sine, nu pentru ea sau pentru oricine altcineva, ci doar pentru el; se gândea că totul va trebui să se întâmple conform planurilor sale și ea, femeia, trebuie să se integreze necondiționat în rândul lor, pentru mântuirea bărbatului sau, mă rog, pentru liniștea lui, pentru „fericirea” lui... Toate acestea pentru că, bărbatul crede sau, mă rog, este convins că nu-i decât un visător: *Asta e nenorocirea, că sunt visător...*

Visarea ca scuză, ca motiv de evadare, de evitare a responsabilității de orice natură ar fi ea – cel puțin în cazul bărbatului – se conturează din ce în ce mai evident. Visătoarea cu ochii deschiși n-ar putea fi decât femeia, smerita. Însă, lucrurile nu pot rămâne așa. Odată cu venirea primăverii, se petrece și marea trezire, ridicarea

vălului, și bineînțeles că totul se petrece brusc, pe neașteptate...: *A fost oare o întâmplare, oare a venit de urgență o asemenea zi, oare razele soarelui au ars vălul de pe mintea mea întunecată și m-a făcut să gândesc limpede și să pricep? Nu, nu a fost vorba de gânduri și pricepere, ci se trezise în mine o strună amorțită până atunci, a tresărit și s-a trezit la viață și mi-a luminat tot sufletul meu încărcat de întuneric și toată trufia mea diavolească. Atunci pur și simplu am sărit în picioare. S-a și întâmplat deodată și pe neașteptate. S-a întâmplat pe înserate, pe la ora cinci, după masă...*

Nu surprinzător titlul unui capitol este „Vălul a căzut deodată”, pentru că revelația nu poate fi decât bruscă, indiferent de context. Așa se petrece totul în lumea noastră pământeană, nu cea din cărți, din poveștile lui Dostoievski – nu că ar fi vreo diferență –, dar da, vălul avea să cadă brusc, neașteptat, pripit cumva, pentru că bărbatul este întotdeauna luat prin surprindere de această neașteptată dezvăluire a adevăratei realități sau a orice se află acolo. Acest proces de cristalizare a unei idei, a unei revelații presupune, în esență, o *înțelegere*. Și el, cămătarul, ajunge să priceapă totul – sau, așa este el convins.

În tot acest proces de mărturisire a bărbatului există nenumărate *puncte de inflexiune*,

când totul pare că se schimbă brusc spre o altă direcție, spre o împăcare mântuitoare sau spre un divorț definitiv și distrugător. Iar tu, ca cititor, trăiești cu feroare aceste schimbări de situație și, încet-încet, începi să simți cumva că lucrurile nu pot să meargă decât înspre dezastru, chiar dacă la fiecare dintre aceste schimbări, mai sperii. Și vezi, spre nelămurirea și disperarea ta ca cititor cum totul se precipită spre o anumită stare de lucruri, către o întâmplare dramatică, inevitabilă, de parcă ar intra pe o pantă abruptă de pe care este imposibil să se mai iasă – fără de speranță. Plină de emoție și, poate, de înțelegere, cu adevărat revelatoare, este scena cu cântatul „smeritei”: [...] *cântă și încă și față de mine! O fi uitat oare de mine?*

Zguduitor! Smerita cânta o melodie frântă, e adevărat, în surdină, un cântec parcă bolnav, al unui „glăscior atât de mititel și care s-a întrerupt atât de trist”; ei bine, tocmai nota aceea spartă, scurtă, întreruptă, după cum își amintește povestitorul, i-a rămas în minte, îi taie răsufierea eroului, îl face să se trezească, îi ridică vălul de pe ochi, chiar dacă gândul parșiv că poate a uitat de el încă îi mai sfredelea mintea pe undeva. Dar vălul e vâl, ne anunță același povestitor, și când cade, omul devine altceva, cu totul altceva. Atunci se produce